

TENGYEL ADRIENN

A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT ÉS A SZAKSZERVEZETEK SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA ÓZDON AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM IDEJÉN

Az I. világháború katonai összeomlását követő közel öt hónap történelmünk egyik legzűrzavarosabb időszaka, tele hirtelen fellobbanó és hamar kihunyó reményekkel, elkeseredéssel, bizonytalansággal. Az ország sorsdöntő eseményei a fővárosban zajlottak, miközben a vidék *„a régi, megszokott nyomon száj-tátva mindent elfogadott és látszólag mindenbe belenyugodott”*.¹ Valójában a legtávolabbi faluban is érezte hatását a forradalom, ennek mértékét és jellegét azonban csak kevés helyen ismerjük pontosan. A viszonylag jól dokumentált budapesti események is fehér foltokkal tarkítottak, a vidéki települések helyzete vonatkozólag pedig még kevesebb és egyoldalúbb forrással rendelkezünk. Ennek ellenére a kutatás nem hagyhatja figyelmen kívül a községek vizsgálatát, mivel e nélkül csak részleges és egysíkú képet tudunk alkotni a polgári demokrácia időszakáról.

Az ózdi járás Borsod megye észak-nyugati sarkában fekszik, távol minden nagyobb várostól, a Bükk hegyei közé ékelte zárt területet alkotva. Korszakunkban a megye legkisebb járása volt, ahol kisebb-nagyobb falvak sorakoztak a szűk völgyekben. A lakosság lélekszáma az 1910-es népszámlálás adatai szerint 32190 fő, amely 25 község és 12 nagyobb bánya- és gyártelep között oszlott meg. Város a területén nem volt, a főszolgabíró a majdnem 6000 lélekszámú Ózd nagyközségben székelte.²

A járás sajátos kettős arculattal rendelkezett. Egyrészt a 19. század második felének nagyarányú iparosítása döntően rányomta bélyegét, sorra alakultak a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság (RMST) gyárai és bányái és a hozzájuk kapcsolódó munkáskolóniák a vidéken.³ 1910-ben csak az Ózdi Vasgyár és a Borsodnádasi Lemezgyár a teljes lakosság több mint 10%-át (3692 fő) foglalkoztatta, amely egy állandóan növekvő tendenciát mutatott a mezőgazdaság kárára. 1900 és 1910 között a járás mezőgazdasági kereső népessége 44,5%-ról 34,3%-ra csökkent, míg a bányász 15,1%-ról 18,6%-ra, az ipari népesség pedig

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL) K 46 II/19. A Tanácsköztársaság történeti adatainak gyűjtésére szervezett Országos Bizottság anyaga (továbbiakban: TAGYOB) Miskolc és Borsod vármegye tanügyi helyzete a két forradalom idején.

2 A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára 1913. Bp. 1913. 115–116.

3 Ózdon az RMST egyik elődvállalata, a Gömöri Vasművelő Egyesület 1845-ben alapította meg a vasgyárat. Vizsgált időszakunkban az ózdi járásban három gyár működött: Ózdon a Vas- és Acélgyár, valamint a Kohó-telep, Borsodnádason pedig a Lemezgyár; Somsályon, Járdánházán, Bánszálláson és Farkaslyukban az RMST, Királdon pedig a Magyar Állami Kőszénbánya Rt. létesített kőszénbányát.

28,4%-ról 31,2%-ra növekedett. Tehát korszakunkban már a járás népességének fele élt ipari, illetve bányamunkából, ami azonban nagyon differenciált képet mutatott. Egy részük az RMST kolóniáin lakott, ők képezték az üzemek törzsgárdáját. Ezek közül is a régi, „patinás”, telepített munkások ősei idegen nemzeti-ségűek voltak – németek, csehek, szlovákok –, akik közül sokan mint szakmunkások már évtizedek óta az üzemben dolgoztak. Az idők folyamán asszimilálódtak, s az egymást követő generációk a vasgyár munkásságának örökletes törzsvé váltak. A kolóniai munkások külön világban éltek, zárt közösséget alkotva. Mint állandó munkások, az üzemi munkát tekintették egyetlen foglalkozási és kereseti lehetőségüknek, társulati munkáslakásban éltek, kiemelt fizetést kaptak, munkásjóléti intézmények álltak rendelkezésükre. Mindez láthatatlan falat húzott közéjük és a munkásság másik nagy csoportja, a faluról bejárók közé.

A bejáró munkások a vidék szegényebb parasztnépességéből kerültek ki, s a környező falvakból jártak be a gyárba. Ők alkották a gyári munkásság többségét, de valójában a mezőgazdasági népesség csak nehezen ment dolgozni az iparba. E lépés az életforma olyan nagy fokú változásával járt, hogy a parasztság általában csak abban az esetben vállalta, ha már annyira elaprózódott birtoka, hogy abból képtelen volt megélni. A legtöbben állandó munkásai voltak az üzemnek, de sokan az ipari munkát csak a tőkegyűjtés forrásának tekintették, s arra törekedtek, hogy birtokmaradványaikat kiegészítve, újra jómódú kisgazdák lehessenek.⁴

A vidék ezáltal egy olyan függési rendszerbe került az RMST-től, mely jóval túllépte az egyszerű munkaadó-munkás kapcsolat kereteit. A RMST Ózdon és környékén *„a vallásos élet segítője, a kulturális élet támogatója, a közigazgatás nehézségeinek elsimítója, a falvak megsegítője, az utak építője, az emberek kenyér-adója, a templomok emelője, a patakok szabályozója, a válások megakadályozója, a gyermekek iskoláztatója, a fürdők építője, a táj ura és a nép parancsolója, aminek befolyása alól a jobb gazdákon kívül senki sem vonhatja ki magát”*.⁵

Az első világháború éveiben Ózd állandó szervezkedéstől volt hangos. A hadi megrendelések konjunktúrát okoztak az RMST számára, de ugyanakkor a bevonulások miatt nagymértékű munkaerőhiány lépett fel, amelyet a munkaerő végsőig való kihasználásával próbált a vállalat megoldani. Ennek következtében 1916-ban már egyre gyakrabban nyilvánult meg az elégedetlenség. A következő évben fokozódtak a problémák, a háborús konjunktúra hanyatlani kezdett, a gyár dolgozóinak létfenntartási költségei pedig a többszöri béremelés ellenére is jóval meghaladták a fizetéseket. 1917-ben az ózdi üzemeket is a hadiszállítási törvény értelmében közvetlen katonai felügyelet alá helyezték, ami azonban a szigorú vállalati fegyelem lazulását hozta magával, minek következtében júniusban

4 Nagy Péter: A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig. Napvilág Kiadó, 2016; Lehoczky Alfréd: Az ipari létszám alakulása és megoszlásának fő vonásai Borsod megyében a századforduló körül. In: Borsodi Levéltári Évkönyv 2. (1979) 133–162.; Az Ózdi Kohászati Üzemek története. Szerk.: Berend T. Iván. Ózd, 1980. 151–155.

5 Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság, Bp. 1938. 123.

megalakult a Vas- és Fémmunkások Szövetségének Ózd vidéki csoportja. Alig egy hónapra rá sor került a háború első jelentős munkabeszüntetésére is az ózdi gyárban, 1918. január 21-én pedig az országos sztrájkhoz csatlakoztak az ózdi munkások. Május 16-án több száz munkásasszony támadta meg az ózdi katonai parancsnok hivatalát a tarthatatlan élelmezési helyzet miatt. Június 24-én ismét több napra beszüntették a munkát a gyárban, csatlakozva a fővároshoz, ez azonban súlyos következménnyel járt, 15 szakszervezeti vezetőt letartóztattak. Augusztustól a gyárak termelése komolyan akadozni kezdett a szénhiány miatt, mivel a környező bányák termelése lecsökkent a munkaerőhiány következtében és az idegen szén beszerzése is egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A katonai összeomlás idejére az egész vidéken a „hamu alatti izzás” volt a jellemző, amely csak a kipattanó szikrára várt.⁶

Az ózdi járásban a polgári demokrácia időszakának meghatározó tényezői voltak a szakszervezetek, és vele szervezeti és személyi szinten teljes mértékben összefonódva az Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP).⁷ A párt megszakitásokkal már 1907-től működött Ózdon – sajnos tevékenységére vonatkozóan nem rendelkezünk semmilyen bővebb forrással –, vidékünk legnagyobb fontossággal bíró szakszervezete, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének Ózd vidéki helyi csoportja pedig 1917. június 24-én alakult meg Sajóvárkonyban. Az alakuló gyűlésen az Ózdon működő mindkét gyár – a Vas- és Acélgyár és a Kohó-telep – közös szakszervezetet hozott létre, egységes irányítással.⁸ Megalakulásakor mintegy 6-800 fő csatlakozott a szakszervezethez, de a munkásság jobban fizetett, felső rétege ekkor még távol maradt. 1918. szeptember 23-án az ózdi gyár építőmunkásai is csatlakoztak a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségéhez.⁹

Az eseményeket az Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. vezetősége kényszerű beletörődéssel szemlélte: *„A hatóságoktól nem zavarva és időt és helyzetet ügyesen kihasználva a vasmunkások szakszervezete ügyesen munkához látott és a mai viszonyok között a célját gyorsan elérte. A munkásság fel van izgatva és ma már a munkabérekérdéseken kívül a szervezkedés kérdése is komolyan előtérbe lép. A munkás viszonyokban az évtizedek óta tartó öntudatos tevékenység által elért megállapodottság veszélyeztetve van és ma teljesen beláthatatlan, hogy ezen mozgalom milyen irányt fog venni. Annyi bizonyos, hogy a szakszervezetekkel szemben elfoglalt elvi álláspontunkat kénytelenek leszünk feladni, mert a kormánynál szerzett információ szerint ma arra nem is lehet gondolni, hogy a szakszervezetekkel a harcot felvegyük. [...] Mindenesetre igen elszomorító körülmény, hogy az egész ipari munkásság minden kulturális előkészítés nélkül a szocializmus karjaiba lett hajtva és egy talán soha helyre*

6 Lehoczky Alfréd: Az ózdi gyár helyzete és a munkásmozgalom kialakulása az első világháború időszakában. In: Borsodi Történelmi Évkönyv 2. (1968) 305–340.

7 Sipos Péter: A szakszervezetek és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1830–1930. Bp. 1984. 19–49.

8 Az Ózdi Kohászati Üzemek története i. m. 183–185.

9 Vass Tibor: A Vas- és Fémmunkások szakszervezetének létrejötte Ózdon 1913–1918. In: Borsodi Levéltári Évkönyv III. Miskolc, 1980. 196.

nem hozható hiba, hogy a kormány annak idején nem támogatta ipari egyleteknek a létesítését a Trade Unions és a német Gewerkschaftok jól bevált mintájára.”¹⁰

Az ózdi vasasszakszervezet megalakulásától kezdve egy éven keresztül meglehetősen aktív munkát fejtett ki. Sorra szervezte a tömegméretű sztrájkokat, 1918. február 2-án és 3-án küldöttei részt vettek Miskolcon az RMST érdekeltségébe tartozó vas- és fémmunkások kerületi értekezletén, megszervezte a május 1-i békés tüntetést, s állandóan napirenden tartotta a bér- és segélyköveteléseket. A júniusi nyolcnapos sztrájk után azonban letartóztatták és a kassai börtönbe vitték a szakszervezet 15 vezetőjét, akik közül néhányan csak a forradalom napjaiban tértek haza.¹¹ Ez egy időre megakasztotta a szervezet tevékenységét.

1918. szeptember 22-én új vezetőséget választottak, mivel a régi „*belefáradt a nehéz munkába*”; az elnök Tóth Pál lett, alenöknek Wágner Józsefet és Babusák Pált, vezetőségi tagoknak pedig Zachar Istvánt, Vasas Istvánt, Demeter Bernátot, Schanza Edét, Köck Gézát, Frenyó Lajost, Mászáros Jánost, Fridrichovszki Kálmánt, Kőrössy Jánost, Szabó Istvánt, Pricz Lászlót, Juhász Sándort, Szlamen Rezsőt, Gazda Gézát, Kelemen Jánost, Lestál Istvánt és Tóth Istvánt választották meg.¹²

Ekkor már a vasasszakszervezet ózdi csoportja 3272 tagot számlált: „*az egész gyár szervezve van, kivéve azt a négy jámbor munkást, kik többszöri felhívásra sem akartak beiratkozni*”.¹³ Ez óriási növekedést jelent a korábbi 6–800 főhöz képest, ami annak köszönhető, hogy a vállalat a háborús viszonyok közepette egyre kevésbé tudta biztosítani munkássága – főleg a jól fizetett középréteg – megszokott, az országos átlagnál magasabb bérezését, és az infláció következtében a szociális jóléti intézmények sem tudták már feladatukat maradéktalanul ellátni.¹⁴ A gyár munkásságára 1917–18-ban már a háború okozta nyomorúság volt elsődleges és döntő hatással, s ez határozta meg szinte minden megnyilvánulását. Emellett nagyban növelték a szakszervezetek népszerűségét az időnként kicsikart bér- és segélyemelések is, és október végére – bár nincsenek konkrétan erre utaló forrásaink – bizonyára az MSZDP országos politikában betöltött szerepének nagyarányú növekedése is növelte súlyát vidékünkön.¹⁵

10 MNL OL Z 368. Az RMST 1917. május 24-i és szeptember 27-i igazgatósági jegyzőkönyve.

11 Misztrik István, Czarvan Alajos, Petykó József, Salamon János, Szmetana Frigyes, Pál András, Szabó Lajos, Bársony Bálint, Petró András, Breznai Sándor, Baraxa Károly, Szántó György, Nemes Antal, Krausz Simon és Kolosi Gusztáv.

12 Vass T.: A Vas- és Fémmunkások szakszervezetének létrejötte i. m. 197.

13 Vas- és Fémmunkások Lapja 1918. október 4.

14 Réti R. László: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. története 1881–1919. Bp. 1977. 29–32.

15 Réti R. L.: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. története i. m. 29–30.; Vass T.: A Vas- és Fémmunkások szakszervezetének létrejötte i. m. 185.

A forradalom kitörésekor Ózdon már mint komoly hatalmi tényezővel számoltak a szociáldemokrata szakszervezetekkel. Erre utal, hogy a gyári tisztviselők október 31-én este a budapesti hírek hatására küldöttséget menesztettek a szakszervezeti vezetőkért, közös tanácskozásra invitálva őket a legsürgősebb teendők megbeszélésére és a nemzeti tanács tagjainak kijelölésére.¹⁶ A szakszervezeti vezetők már felkészülten fogadták az eseményeket, mivel az MSZDP október 29-én körlevélben ismertette velük a teendőket: „Bármilyen fordulatot vegyenek az események, az egész országban a szervezett munkásság a legteljesebb mértékben akcióképes legyen. [...] Az ottani politikailag nem kompromittált múltú polgársággal együtt alakítsák meg a Nemzeti Tanács helyi csoportját. A megalakítást jelentsék be és egyúttal a csatlakozást is jelentsék be hozzánk vagy a Nemzeti Tanács irodájába. Azonfelül tartsanak gyűléseket akár bejelentéssel, akár anélkül és világosítsák fel a munkásokat a helyzetről. Mellékelve küldünk egy röpirat tervezetet, amelyet igyekezzenek valamelyik ottani nyomdában megcsináltatni és a munkások között terjeszteni.”¹⁷ Hasonlóképpen célszerű volna a helyi egyleteket, köröket, társadalmi és gazdasági egyesületeket felszólítani a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásra. Csináltassanak a mellékelt szöveg és minta szerint plakátokat és azokkal áraszták el az üzleteket. Mindenképpen azonban igyekezzenek azon, hogy a munkásság és a polgárságnak az actiohoz való csatlakozását a nagy nyilvánosság előtt demonstrálják és hogy az egész ország megmozdulásával mutassuk meg azt, hogy az egész ország népének többsége követeli a Nemzeti Tanács programjának a végrehajtását.”¹⁸

Az ózdi események ezen útmutatásnak megfelelően zajlottak. A november 1-ére összehívott népgyűlésen már egyértelműen a szociáldemokrata vasasszakszervezet volt a legfőbb tényező, elsőként Misztrik István beszélt, a szakszervezet júniusban bebörtönzött elnöke, majd pedig Kelemen János, Czarvan Alajos és Szmétana Frigyes munkásbizalmiak. Beszédeik jól mutatják a helyi szakszervezeti vezetők felfogását a forradalmi napok közepette, ugyanis „tetemre hívták a szellemi vezetőket”, de ugyanakkor – ami a szakszervezet rendkívül nagy tekintélyére utal – szigorú fegyelemre is parancsolták a mind fenyegetőbb magatartású tömeget.¹⁹

A népgyűlésen a munkástömeg nyomására a megalakuló ózdi nemzeti tanácsba – melynek megalakulását a körlevélnek megfelelően bejelentették az MSZDP titkárságának – több szakszervezeti tag került be a gyári vezetőséggel kötött előző napi megállapodáshoz képest.²⁰ Ennek révén a tanácsban

16 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

17 Az akció sikerét bizonyítja, hogy a gyár igazgatójának feljegyzése szerint a tömeget a „bomlasztó irányú” lapok és röpiratok izgatták fel. MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

18 Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: PIL) 658. f.-5/47.

19 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

20 Az ózdi nemzeti tanács névsora: Kádár Elek elnök, Misztrik István alelnök, Becht Ernő Gyula, Frenyó Lajos, Kelemen János, Szlamán Rezső, Szkladon János, Lázár István, Salamon János, Zachar István, Bobocs János, Nagymengyi István, Jabinyi József, Hlavács

a szociáldemokraták befolyása döntően érvényesült, a szakszervezeti tanács-tagok a polgári demokrácia időszakában mindvégig az ózdi közélet meghatározó személyiségei voltak, és sokan a Tanácsköztársaság alatt is a legfontosabb közügyi és járási funkciókat töltötték be.²¹

Bár a nemzeti tanács elnöke Kádár Elek másodjegyző lett, de Misztrik István alelnök – „a gyári munkások vezére”²² – volt az ózdi események legnagyobb hatású irányítója az elkövetkező közel egy évben. Misztrik a Cseh-medencéből kohászként került Ózdra, nehezen beszélt a magyar nyelvet, s amikor nem tudta magát jól kifejezni, beszédét anyanyelvén folytatta, mégis a munkások legkedveltebb szónokának számított. Nem rendelkezett nagy műveltséggel, a visszaemlékezések szerint a nevét sem tudta rendesen leírni.²³ Meglehetősen ellentétes jellemzést adnak róla forrásaink, egyesek „kitűnő forradalmárnak”,²⁴ míg mások „alkoholista, izgága természetű, könnyen befolyásolható, alattomos, de nagy fanatizáló képességű embernek”,²⁵ sőt „lezüllött, levitézlett formális gazembernek” titulálják.²⁶ A vasasszakszervezet ózdi csoportjának megszervezői közé tartozott, majd megalakulásakor elnöke lett. Az 1918. júniusi sztrájk után bebörtönözték, ahonnan csak október 29-én tért haza.²⁷

Tóth Pál, a nemzeti tanács másik alelnöke szintén a szakszervezet elnöke volt szeptembertől, feltehetően Misztrik visszatértéig.²⁸ A nemzeti tanács tagjai közül Czarvan Alajos, Szmétana Frigyes és Salamon János a bebörtönözött szakszervezeti vezetők közé tartoztak, Frenyó Lajos, Kelemen János, Szlamán Rezső, Zachar István és Wágner József a szeptemberben megválasztott új vezetőség tagjai voltak, Szkladán János és Turcsányi István pedig a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége ózdi csoportjának alelnökeként, illetve jegyzőjeként tevékenykedett.²⁹ Becht Ernő Gyula, a gyári iskola tanítója és a gyári Olvasó Egylet

---

Samu, Komjáthy Aladár, Kominek Kálmán, Rozmán Imre, Wágner József, Szmétana Frigyes, Czarvan Alajos, Turcsányi István, Nagyiskmarczy András (MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár); PIL 658. f. 6/122; Az ózdi nemzeti tanács tevékenységének részletes ismertetését lásd: *Tengely Adrienn: A nemzeti tanácsok tevékenysége az ózdi járásban az őszirózsás forradalom idején* (1918. október 31. – 1919. március 21.). In: Falu, munka, ember. Tanulmányok a Barkóságról. Szerk.: Alabán Péter. Ózd, 2014. 151–164.

21 Misztrik a munkástanács elnöke, Becht a Vörösőrség parancsnoka, Czarvan járási párttitkár, Frenyó, Salamon, Zachar és Szmétana pedig tanácsstagok lettek. A Tanácsköztársaság története Borsodban és Miskolcon. Miskolc, 1969. 290.

22 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár

23 Pál Zoltán: Pali bácsi a forradalmár. Kézirat. Hermann Ottó Múzeum HTD. 75.862.;

24 Uo.

25 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

26 MNL OL Z 372, 36. cs. 122. t. 269.

27 Durbák János feljegyzései. Kézirat. Ózdi Városi Múzeum HTD 81-80. 94.; A tűz csíholói. A Tanácsköztársaság jelentősebb személyiségei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Szerk.: Lehoczky Alfréd. Miskolc, 1969. 41.

28 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (továbbiakban: MNL BAZML) IV. 821. 7081/1918.

29 MNL BAZML IV. 821. 7081/1918, 255/1919; PIL 658.f. 6/122.

igazgatója nem volt ugyan egyik szakszervezet tagja sem, mégis szoros kapcsolatban állt az MSZDP-vel, egyik levele szerint Ózdon ő volt a legrégebb „szociálista”.³⁰

Az aktívan tevékenykedő ózdi nemzeti tanács a személyi összefonódás következtében teljesen a szakszervezetek, illetve az MSZDP befolyása alatt állott. Tökéletes egybekapcsolódásukat jól példázza a nemzeti tanács eskütételre vonatkozó felhívása, mely az eskütétel helyének a szakszervezeti helyiséget jelöli meg.³¹ A szociáldemokrata szakszervezeti vezetés a nemzeti tanácson keresztül a közelet számos területére kiterjesztette befolyását. A hatalom egyik legfontosabb elemét, a közrend fenntartását is ők tartották kezükben, a polgárőrség kizárólag szervezett munkásokból állt, és – mint fentebb láttuk – parancsnokuk, Becht Ernő Gyula tanító is a szociáldemokrata eszmék híve volt. Nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy a nemzeti tanács az egész község szervezete volt, így az MSZDP helyi csoportja kiterjeszthette befolyását Ózd egész lakosságára. Azonban egy forrás sem utal arra, hogy ezt a lehetőséget kihasználták volna, az ózdi nemzeti tanács és a szakszervezetek tevékenységében alapvetően mérsékletet tapasztalhatunk: soha nem kérdőjelezték meg a közigazgatási szervek létjogosultságát, s mindent megtettek a törvényes keretek betartatásáért. A munkások helyi vezetőiről a gyár igazgatója is elismerte, hogy egyszerű munkásember létükre „*mérsékeltebbek, nem túlzók, feljebbvalóiknak a tiszteletet is megadták, s azokat, akik velük szemben a múltban szigorúak voltak ugyan, de igazságosak, megbecsülték és nem bántalmazták.*”³²

A forradalmi napok alatt munkástanács is alakult Ózdon október 30-án – hasonlóan a többi olyan üzemhez, ahol szociáldemokrata pártszervezet működött –³³, melyet négy nap múlva „*az összmunkásság kiegészített és elfogadott.*” Hirdetményében felszólította a munkásokat, hogy azokat a sérelmeiket, melyeket nem tudnak az üzemvezetőséggel vagy az igazgatósággal elintézni, a bizalmi férfiak jelenlétében a szakszervezeti helyiségben jelentsék be a munkástanácsnak.³⁴ A szervezet további sorsát azonban nem ismerjük, a fenti hirdetményen kívül más forrás nem említi.

November és december első fele viszonylagos nyugalomban telt a járás székhelyén. A legnagyobb jelentőséggel bíró vasasszakszervezet létszáma tovább nőtt, az év végén már 3940 tagot számlált Ózdon.³⁵ A gyár munkássága továbbra is szakszervezeti fegyelem alatt állott, mérsékelt helyi vezetői irányították.³⁶ November 18-án megalakult az Ipari és Kereskedelmi Tisztviselők Országos Egyesületének helyi csoportja, mely felölelte az ózdi Vas- és Acélgyárban,

30 *Nemcsik Pál*: A Magyar Tanácsköztársaság létrejötte és berendezkedése az ózdi járásban. Borsodnádasd, 1971. 61.; A tűz csíholói i. m. 7.

31 MNL BAZML IV. 821. 7081/1918.

32 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

33 *Schönwald Pál*: A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Bp. 1969. 220.

34 MNL BAZML IV. 821. 7081/1918.

35 PIL 672. f. 100.

36 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

a Kohó-telepen, valamint a környékbeli bányáknál foglalkoztatott tisztviselői és altiszti kart.³⁷ Az esetleges súrlódásokat, személyes sérelmeket ekkor még a szakszervezetek egymás között igyekeztek elsimítani, mely a legtöbb esetben sikerült is.³⁸

Október végén leállt az ózdi gyár termelése szénhiány miatt, melyhez a Borsodnádasdi Lemezgyár is csatlakozott. Legalább havi 6–800 vagon szénre lett volna szükség, hogy az ország minimális vasáruszükségletét fedezni tudják, de a vállalat ezt sem tudta biztosítani. Januárra ugyan felhalmozódott Ózdon kb. kétheti üzemeltetéshez elegendő szén, de a Hengermű beindításával mégis vártak februárig, hogy akkor négyheti korlátozott, de gazdaságosabb üzemeltetést biztosítsanak.³⁹

A termelés csökkenése és szünetelése alapvető módon kihatott a lakosság helyzetére. A gyár munkásainak és alkalmazottainak bérezését a termelés kényszerű szünetelése alatt a hadügyminiszter rendeletei szabályozták. 29.798/el.4c-1918. számú november 16-i rendelete biztosította a hadüzemmé nyilvánított gyárak – köztük az ózdi – szén- és anyaghiány miatt munkanélkülivé vált munkásainak segélyezését. A rendelet értelmében a 12 korona napi átlag kereset 100%-át, míg az ezen felüli kereset 80%-át – de legfeljebb 21 koronát – kötelesek kifizetni a vállalatok az államkincstár terhére. Az ún. szénsegélyre jogosultak létszámának megállapítására üzemi választmányok jogosultak,⁴⁰ megalakulásukig pedig a hadügyminiszter képviselője – a volt katonai parancsnok – elnöklete alatt a munkaadók és a munkások egy-egy képviselőjéből alakított bizottságok.⁴¹ November folyamán a Vas- és Acélgyárban 730, a Kohó-telepen 100, a borsodnádasdi Lemezgyárban pedig 506 fő részesült szénsegélyben, összesen 31 000 korona értékben.⁴² A november 27-i újabb rendelet kikötötte, hogy ha a munkásokat a munkaidő egy részében foglalkoztatják, akkor a napi kereset erre az időre eső hányada a vállalatot terheli, s csak a fennmaradó összeget fedezi az államkincstár.⁴³ A december 21-i rendelet kötelezte a vállalatot, hogy újra foglalkoztassa azokat a leszerelt katonákat, akik 1914. július 24-én, vagy azóta legalább egy évet dolgoztak a vállalatnál, január 10-én pedig a munkáltatókat kötelezték a segély 25%-ának kifizetésére.⁴⁴

Komoly problémát jelentett Ózdon a gyárban dolgozó nők helyzete is, ugyanis a november 27-i rendelet kimondta, hogy december 7-től elbocsátható a nélkülözhető női munkások 40%-a, december 22-től további 30%-a, január 12-től

37 MNL BAZML IV. 821. 252/1919.

38 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

39 Az Ózdi Kohászati Üzemek története i. m. 188–189.

40 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 2.

41 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 10.

42 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 4.

43 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 12.

44 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 25., 28.; Réti R. L.: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története i. m. 35–36.

pedig a fennmaradók.⁴⁵ Akik közülük egy év óta ugyanazon iparban dolgoztak, a szakszervezetnél állami munkanélküli-segélyben részesültek, akik pedig nem jogosultak erre, azok végkielégítésként egyheti szénsegélyt kaptak a rendelet értelmében.⁴⁶ A terv nagy elkeseredést szült, az asszonyok – akik közül sokan férjük halála vagy rokkantsága miatt családfenntartók voltak – a szakszervezethez fordultak segítségért. Erre négy bizalmi férfi felkereste a gyár katonai parancsnokát, kérve az elbocsátások felfüggesztését, vagy legalább március 1-ig, a mezőgazdasági munkák kezdetéig való elhalasztását, mivel a csekély állami segélyből lehetetlen volt megélni. Fridrich őrnagy, a katonai parancsnok pártolta a kérést a hadügyminiszterhez intézett levelében és sikerült elérnie, hogy kitolták az elbocsátások idejét: az első 30%-ra január 18-án került sor, a többire pedig február 1-jén.⁴⁷

Közben egyre növekedett az infláció, az őszi hónapokban Ózdon a liszt ára 1 korona 40 fillérről 3 korona 24 fillérre, a főzőliszté 66 fillérről 1 korona 24 fillérre, a kenyéré pedig 48 fillérről 66 fillérre emelkedett, míg a gyári munkások napi átlagkeresete csupán 11 korona 40 fillér volt.⁴⁸ A kaszinói ételmezés havi 220 koronába került, nem számítva bele a fenntartási költségeket. A hazatért katonák nem kaptak még semmiféle ruházati cikket, meleg ruhából, téli kabátból és cipőből is nagy hiány mutatkozott.⁴⁹ Eközben november közepén leesett az első hó, s a hónap végén már mínusz 18 fokot mértek a községben.⁵⁰ Ehhez járultak még a túlszűfolt munkáslakásokból adódó problémák, az RMST viszonylatában Ózdon volt a legsúlyosabb a lakáshelyzet már a háború előtt is.⁵¹

Az ínséges hónapokban a vállalat próbálta alkalmazottait és munkásait ellátni a legszükségesebb élelmiszerekkel és használati cikkekkel. A gyár- és bányatelepeken felmérte az igényeket, és a Népruházati Bizottság jóváhagyása után több fővárosi céggel megállapodást kötött a megrendelésekről, melyek szétosztását fő- és fióközletti hálózata végezte.⁵² Az erőfeszítések ellenére azonban sok zavar mutatkozott az ellátásban, Ózdon az év végén az élelmiszer beszerzése már rendkívüli nehézségekbe ütközött, miközben a helyi anyagszertárban 100 mázsa szalonna romlott meg felhasználatlanul.⁵³

45 A Vas- és Acélgárban 2312 férfi munkás mellett 258 nő, a kohóüzemekben pedig 657 férfi munkás mellett 51 nő dolgozott. Az Ózdi Kohászati Üzemek története i. m. 190.

46 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 12.

47 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 15., 24/a.

48 Durbák János feljegyzései. Kézirat. Ózdi Városi Múzeum HTD 81–80. 92.; PIL 658. f. 6/122.

49 PIL 658. f. 6/122.

50 Durbák János feljegyzései. Kézirat. Ózdi Városi Múzeum HTD 81–80. 94.

51 Birta István: Az ózdi vasgyár munkásviszonyai a századforduló idején. In: Borsodi Történelmi Évkönyv 2. (1968) 282.

52 Réti R. L.: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története i. m. 36.

53 A szalonnát ki akarta osztani a gyár vezetősége szappanfőzésre, de a budapesti központ ezt nem engedélyezte, hanem további konzerválást javasolt. MNL OL Z 383. 1. cs. 8/2. t. 137.

A vasasszakszervezet megpróbálta normalizálni az ellátási viszonyokat és megfékezni az esetleges visszaéléseket és árdrágításokat. A helyi nemzeti tanáccsal együtt kérelmezte a kereskedelmi miniszternél Vincze István ellenőrré való kinevezését, aki az Ózdon és a környező RMST-telepeken lévő üzletek felügyeletét látta el, mivel a közigazgatási hatóság nem tudta ezen funkcióját hatékonyan ellátni.⁵⁴ Az RMST a helyzet enyhítésére ugyan az özvegyek és rokkantak családjának, illetve a kereső nélkül maradt családoknak esetenként kiutalt 50-100 koronás egyszeri gyorssegélyt, azonban ez csak kevés család megélhetési gondját enyhítette.⁵⁵

Az 1918–1919-es év fordulóján veszélybe került az MSZDP helyi hatalma, mivel az egyre romló életviszonyokból adódó feszültséget egy kommunista csoport megpróbálta a szociáldemokraták ellen fordítani a harctérről hazatért katonák segítségével.

A leszerelt katonák helyzete a polgári demokrácia időszakának egyik leg súlyosabb és mindvégig megoldatlan belső problémáját jelentette az egész országban. A hazaözönlő katonákat otthon a nélkülözés várta, és a munkanélküliség miatt reményük sem igen volt sorsuk jobbrafordulására. Az Ózdra hazatért 6–700 katona a gyár igazgatóságához azzal a kéréssel fordult, hogy a bevonultak a katonai szolgálati idejükre visszamenőleg kapják meg azt a bérüket, amelyet itt-hon megkerestek volna. Kérték továbbá, hogy a hadban eltöltött éveket a nyugdíjpénztári tagságnál számítsák be – méghozzá duplán –, valamint gyermekeik 5 koronás havi segélyét emeljék fel 20 koronára, vagyis hozzák összhangba a gyárban dolgozó munkások gyermeksegélyének összegével.⁵⁶ Alkalmazásukat is kérték a gyárban, de a termelést szüneteltető üzemekben nem tudták őket foglalkoztatni. Helyzetükért a munkásokat okolták és több munkás elbocsátását kérték, hogy helyükbe léphessenek. Ebből adódóan egy rendkívül feszült viszony bontakozott ki a szervezett munkások és a katonák között.⁵⁷

Ezt a gazdasági alapú ellentétet fokozta az erőteljes kommunista propaganda a katonák körében, mely elsősorban az MSZDP ellen irányult.⁵⁸ A KMP decemberi röpirata a frontról hazatérő katonákhoz így fogalmaz: *„Katonák! Úgy térjete haza, mint a gomolygó felhők: nyomotokban vihar kerekedjen, mennykővek zengjenek. Mert még mindig gazok kormányozzák ezt az országot. [...] Tudjátok meg végül azt is, hogy a szociáldemokrata vezérek a nagyurak szekerét húzzák, és miniszteri, államtitkári, kormánybiztosi állásokért elárulták a proletárok felszabadításának ügyét. A proletariátus azonban már új táborba tömörül. Abban a táborban, ahol azt hirdetik, hogy ütött a kizsákmányolókkal való végső leszámolás órája!*

54 MNL OL Z 383. 65. cs. 62. t.

55 Réti R. L.: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története i. m. 36.

56 MNL OL K 440 B/VIII 244.

57 Reggeli Hírlap, 1918. december 25.

58 Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968. 207–223.; Székér Nándor: Leszerelt katonák csatlakozása a KMP-hez. In: Társadalmi Szemle 14. (1959) 1. sz. 68–70.

Legyen vége a nyomornak és kizsákmányolásnak! A falvakban és a városokban forradalmi csapataink készítik és hőiesen vívják a legszentebb forradalmat a proletariátus felszabadításáért. Tőkések és földbirtokosok megkínzott páriái, jöjjetek, testvéreitek lelkenedezve várnak! És a sok gazság is bosszúra vár. Jöjjetek ti rémes áldozatai a gyilkos burzsoáziának, jöjjetek a nagy leszámoláshoz! Forrjon bennetek az öldöklő harc! Minden vér szökkenjen agyatokba! Dobbanjon a föld lábatok alatt! És keresztre feszített lelketekben harsanjon fel a forradalom! Még egyszer, csak egyetlenegyszer ragadjatok fegyvert, hogy összetörjétek ezt a rabló államot és letiporjátok a kizsákmányoló siserahadát.”⁵⁹

Úgy tűnik, az elsősorban katonákból álló ózdi kommunista csoportosulás is a röpiratban foglaltaknak megfelelően akart zavargást szítani az MSZDP ellen, és ezért tudatosan provokálta a szervezett munkásokat. A nyílt összetűzés december 14-én robbant ki, és három halottat követelt.⁶⁰

A Reggeli Hírlap korabeli tudósítása így írja le a nagy visszhangot kiváltott eseményt: *„Alig alakult meg a polgárőrség, több mint hetven leszerelt katona – tengerészek és honvédek – érkeztek Ózdra. Mivel a gyár nincs üzemben, nem alkalmazhatták őket. Ezért a gyári munkásokat okolták és több munkás elbocsátását kérték, hogy azok helyére mehessenek. A katonáknak a munkások ellen szított gyűlölete odáig fajult, hogy szándékosan kellemetlenkedtek a szervezett munkásságnak és rendfenntartó munkájukat meg akarták akadályozni. A katonák kisebb csoportokba, bandákba tömörülve, a munkásság erejének megtörésére szövetkeztek és várták az alkalmat az összetűzésre. Szombat este a szervezett munkásság az olvasó nagytermében mulatságot rendezett. Az olvasóban tolongtak az emberek, a hangulat kellemes és víg volt. A táncosok között sűrűn lehetett katonákat látni. A táncstermen kívül az ivóteremben és a biliárd szobában mulattak kisebb csoportokban víg társaságok. A biliárdszobában az egyik asztalnál egy 18 tagból álló tengerész-társaság mulatott. Az egyik katona bement a táncterembe és a cigányok közül hármat az asztalukhoz rendelt. Bent észrevették, hogy a cigányok kevesebben vannak és vissza akarták vinni őket. Kelemen János, az ózdi pártszervezet vezető embere bement a katonákhoz és a cigányokat be akarta hívni. Az egyik vérmes tengerész, Pap Gyula, kihívóan megtagadta a cigányok visszaküldését. Ebből összeszólalkozás támadt, ami néhány pillanat múlva valóságos csetepatévá fajult. A tengerészek*

59 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. V. Bp. 1956. 385.

60 A szakirodalomban a lövöldözés dátumaként december 22. szerepel. Az eseményekről a Reggeli Hírlap december 25-i (szerdai) száma tudósít, melyben az összeütközés időpontjának egyszerűen szombat estét jelöli meg. A TAGYOB-anyagban található, 1922-ből származó „Összefoglaló ismertetés a Nemzeti Tanács és a Tanácsköztársaság időszakának Borsod megyei eseményeiről” című irat szinte szó szerint átveszi a lap tudósítását, s automatikusan a december 25. előtti vasárnapra virradó éjszaka dátumát, december 22-ét jelöli meg. Az összes későbbi irodalom ezt a téves időpontot vette át, holott a korabeli forrásokban: Becht Ernő Gyula polgárőrparancsnok a főszolgabíróhoz küldött jelentésében (MNL BAZML IV. 821. 7371/1918) és Durbák János feljegyzéseiben (Ózdi Városi Múzeum HTD 81-80) az összeütközés napjaként 14-e, az egy héttel korábbi szombat dátuma szerepel.

revolvert rántottak a munkásokra és a biliárdasztalok mögül lövöldözni kezdtek. Egész szabályszerű harc fejlődött ki ekkor. Kovács Mihály szervezett munkás polgárőrt agyonlőtték, több munkás súlyos sebeket kapott, Szlamen Gyula szervezett munkás fej- és gyomorlövést kapott, másnap meghalt. A lövöldöző katonák közül Pap Gyula is súlyosan megsebesült; több fejlövést és bajonettszúrást kapott. Most a halállal vívódik. A mulatság hirtelen abbamaradt, a táncoló párok megijedve futottak szét. Hogy a katonák és a szervezett munkások közötti harcnak több áldozata nem lett, az annak köszönhető, hogy a provokálás a polgárőröket felkészülten érte, és ők minden zavargást – ez idő szerint esetleg csak napokra – elfojtottak.”⁶¹

A polgárőrség parancsnoka szerint előre eltervezett provokációról volt szó a munkásság ellen, mivel a községben egy társaság erőszakkal zavargást akart szítani, s minden alkalmat felhasznált erre. A nyomozást a szociáldemokrata munkásság vállalta magára s azonnal megindította. Eredményéről Zsóry György alispán az ózdi főszolgabíróhoz intézett leveléből értesülünk, miszerint a lövöldözést „néhány visszatért és bolsevik eszmétől szaturált katonának erőszakos viselkedése” okozta. Az alispán értesülése szerint „ennek az ott terrorizáló elemnek vezetője egy Holub nevű volt katona, aki az ottani bordélyház üzletvezetőjének a férje és a más vidékekről, különösen Miskolc és Diósgyőr vidékéről őt felkeresni szokott kétes existenciájú katonákkal együtt a bordélyház helyiségeiben tanácskozik és őtől onnan indul ki az az áramlat, mely az ottani rendet is felbomlással fenyegeti.” Az alispán felszólította Mogyoróssy Bertalan főszolgabíró, hogy ezekkel a közbiztonságot veszélyeztető törekvésekkel szemben teljes eréllyel járjon el. Mint a helyi viszonyok jó ismerője – Zsóry volt a korábbi főszolgabíró Ózdon – utasította Mogyoróssyt, hogy a bordélyházat állandóan ellenőriztesse, hogy megfelel-e a vonatkozó szabályrendeletnek, mivel úgy vélte, hogy ezzel meg lehet akadályozni, hogy a nemkívánatos szervezkedésre alkalom legyen, s ha az üzletvezető nem engedelmeskedik, meg is vonhatja tőle a működési engedélyt.⁶² Javasolta továbbá, hogy vegye igénybe a polgárőrséget a jogtalanul kint lévő fegyverek összegyűjtésére s tartson állandó összeköttetést annak vezetőségével; gondoskodjék a munka nélküli csavargók eltávolításáról a járásból; ellenőriztesse állandóan a kávéházakat, vendéglőket, s szükség esetén nyitvatartási idejüket korlátozza; szerezzen érvényt az italkiszolgálást szabályozó miniszteri rendeletnek; a fontosabb ügyekben pedig a bűnügyi nyomozást személyesen folytassa le.⁶³

Más források is utalnak az MSZDP munkások feletti hegemoniájának megtörésével és a saját eszméik elterjesztésével próbálkozó kommunista szervezkedésre és agitációra Ózdon.⁶⁴ Ez elsősorban az 1918–19-es év fordulóján jelentkezett,

61 Reggeli Hírlap, 1918. december 25.

62 Családos nőnek engedély bordélyház tartására csak úgy adható, ha a férj korosabb, s máshol lakik; a házban a lakókon kívül egy huzamban 9 óránál tovább engedély nélkül senki sem tartózkodhat; cselédeknek csak 30 éven felüli nők alkalmazhatók; szeszes italok, lármás zene szigorúan tilos. MNL BAZML IV. 809/b 15527/1918.

63 MNL BAZML IV. 821. 7549/1918.

64 A magyar munkásmozgalom történetének i. m. 536.

és az elégedetlenségből és a rendezetlen bérviszonyokból származott és a lakosság körében kétségtelenül komoly izgalmat okozott.⁶⁵

Azonban a kommunista szervezkedésnek nem sikerült Ózdon komolyabb eredményt elérnie: a Reggeli Hírlap tudósítása szerint az agitáló kommunistákhoz csupán a fiatalabb korú lakosságból csatlakozott néhány ember, *„de a munkások zöme nemcsak hogy nem ült fel nekik, de egészen ellenségesen lépett fel ellenük”*.⁶⁶ A vasgyár igazgatójának visszaemlékezése hasonlóan tudósít: *„A munkásság határozottan demokrata érzelmű, többé-kevésbé fegyelmezett testület volt, mely gyűlölettel volt eltelve a kommunizmus iránt és az azt hívőket és terjesztőket ellenséges érzelmekkel fogadta, mely nem egyszer antiszemitizmusban is jutott kifejezésre [sic!]. Dologkerülő naplopóknak, utópistáknak, a dolgozó szegény munkás testvérek keresetéből élőködőknek, csalóknak nevezte őket”*.⁶⁷

Bár az ózdi munkások nem csatlakoztak a kommunista agitációhoz, de az év fordulóján elégedetlenségük már mind nagyobb méreteket öltött és egyre gyakrabban megnyilvánult. A katonák tevékenysége, a KMP izgatása és a mind tarthatatlanabb életviszonyok miatt egyre súlyosabbá váló helyzetben a helyi szakszervezetek vezetői kezdték elveszíteni befolyásukat a munkásokra. Faragó István gyárigazgató szerint *„a szép szó iránt”* addig voltak fogékonyak a munkások, míg – a forrásban meg nem határozott pártállású, vélhetőleg kommunista vagy baloldali szociáldemokrata – budapesti szónokok meg nem látogatták vidékünket, s *„felelősség nélküli beszédükkel”* fel nem korbácsolták az amúgy is könnyen felizgatható tömeg lelkét. Ezek az idegen biztosok mind gyakrabban jöttek, néha hetenként egyszer-kétszer is tartottak nyilvános gyűléseket, s másnap tovább állva itt hagyták a tisztviselők és altisztek ellen feltüzelt munkásságot. A munkások december végén – január elején már a szakszervezeti vezetőkre is egyre kevésbé hallgattak és viselkedésük kezdte szétfeszíteni a közrend kereteit.⁶⁸

Január idusán hevült forrpontra a hangulat. A munkások kivonultak a gyárból az ún. Nagyiroda, vagyis az igazgatói épület elé kövekkel, vasdorongokkal felszerelve, s követelték a munkabérek felemelését és egyes mesterek és mérnökök eltávolítását.⁶⁹ A szakszervezetek vezetőségei a készülő zavargásról előző este tudomást szereztek, s a következményektől félve másnap a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetségének és az Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetségének helyi vezetősége kijelentette a gyár igazgatója előtt, hogy lemondanak, és elhárítják maguktól a várhatóan bekövetkező súlyos események minden felelősségét, amennyiben másnap estig a bérkérdést tárgyaló vállalati központi bizottság Ózdra nem érkezik. Csatlakozott ehhez a helyi nemzeti tanács is, hozzáfűzve, hogy a felelősséget azokra hárítja, akik *„kellő tapintat és gondos előrelátás hiányában e nehéz viszonyok között nem cselekedtek úgy, ahogyan*

65 PIL 658.f. 6/122.

66 Reggeli Hírlap, 1919. február 13.

67 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

68 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

69 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

kellett volna. [...] Elsősorban vonatkozik ez a budapesti Központi Vezetőségekre, akiknek – többszöri figyelmeztetéssel – jó előre tudomást kellett szerezni a dolgok mikénti állásáról.”⁷⁰ A nyilatkozatokat elküldték Mogyoróssy főszolgabírónak is.⁷¹ Másnap a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének helyi vezetősége valóban lemondott.⁷²

Január 16-án a kért határidőre megérkezett a bizottság, és a szakszervezetek vezetőivel megegyezett a bérrendezésben. A bérrendszert egyszerűsítették oly módon, hogy összevonták az ózdi gyár összes műhelyének egy szakmabeli személyzetét, és az átlagos órabér alapján állapították meg az egyénenkénti órabért.⁷³ Az üzemi személyzet béreit hasonló eljárással, de üzemenként külön állapították meg. Azoknál az üzemeknél, amelyekben szakmány szerint dolgoztak, megmaradt a szakmány, tételeit viszont átdolgozták. Az összes gyári személyzet alapbéréhez 120% drágasági felárat folyósítottak. A műszakkönyvek írásánál az addigi műszakírásról áttértek az óraírásra. Ezen nagyarányú átszervezés és béremelés után a vállalat kijelentette, hogy „számit a munkásság részéről annyi belátásra, hogy a bérkérdés feltétlenül nyugvó pontra fog jutni”.⁷⁴

A martingyáriak azonban másként látták a helyzetet, és a megállapított béreken ismét változtattak január végén, csakúgy, mint a Hengerműveknél február elején.⁷⁵ Az építőmunkások bérét is rendezték február 7-én. A kőművesek és az ácsok átlag órabéréként 3 korona 40 fillért állapítottak meg, melyhez 120%-os drágasági segély társult. Izzó munkák után 100%-os, piszkos, illetve életveszélyes munkák után pedig 50%-os túldíjazást kaptak.⁷⁶

A hadba vonultak gyermeksegélyét is felemelték január közepén 5 koronáról 20 koronára, ami ezzel elérte az otthon maradt munkások gyermeksegélyének összegét, ahogy azt a katonák még december elején kérelmezték.⁷⁷

Január 30-án megszűnt az ózdi gyárban a katonai felügyelet.⁷⁸ Február 3-án a gyár termelése újra megindult, a Durvahengerműben elkezdődött a munka, a folyamatos termelést azonban az állandó áram- és hidraulikafolyadék-hiány, majd pedig a gőz- és szénhiány hátráltatta. A martinkemencéket a magnezit- és mészkőhiány miatt nem indították be.⁷⁹ A szénellátás két hónapra biztosított volt

70 MNL OL Z 383. 65. cs. 62. t.

71 MNL BAZML IV. 821. 253/1919.

72 MNL OL Z 383. 65. cs. 62. t.; MNL BAZML. IV. 821. 256/1919.

73 A kohó-, a javító-, az iparvasúti és a szerelő-műhelyről van szó.

74 MNL OL Z 383. 2. cs. 121.a.

75 MNL OL Z 383. 1. cs. 8/1. t. Az RMST levele Ózdra, 1919. január 24.; MNL OL Z 383. 2. cs. 9/1. t. Ózd levele az RMST-hez, 1919. február 8.

76 PIL 666. f. I. 1919/4.

77 MNL OL Z 383. 1. cs. 8/2. t. Az RMST körirata; MNL OL K 440. B/VIII. 244.

78 MNL OL Z 383. 1. cs. 6. t. 33.

79 Égetett magnezit 5, nyersvas 3 és fél, vashulladék 3, vasérc 4, dolomit 4, mészkő 2, kátrány 2 heti termelésre volt elegendő, ha a három martinkemencét beindítják.

ugyan, de a bányászati, farkaslyuki, arlói és mocsolyási bányákból kikerülő szén minősége nem érte el a salgótarjánit, ami azonban nem állt rendelkezésre.⁸⁰

Ózdon a januári megingással szemben a szociáldemokrata szakszervezetek befolyása rendkívüli módon megerősödött február közepére, minden bizonnyal a nagyarányú bérrendezések és az MSZDP az országos politikai életben és a kormányzatban bekövetkező erősödése következtében.⁸¹ Ezt tükrözi Borsod vármegye főispán-kormánybiztosának február 24-i jelentése is, mely szerint a közelgő választásokon az MSZDP az ózdi járás nagyobb részében túlsúlyba kerülne, szemben a Kisgazda és a Károlyi-párttal.⁸²

A szociáldemokraták immár túlsúlyban lévő befolyásának egyik legfontosabb megnyilvánulása az RMST érdekeit védő ózdi nemzetőrség leszerelése volt. Január végén a szervezett munkásokból álló ózdi polgárőrség ellen panaszt emelt Kellner Menyhért főhadnagy, a nemzetőrség parancsnoka a főszolgabíró-nál, mivel a polgárőrség szerinte a község lakóira „önhatalmú rendeleteket eszközöl”.⁸³ A két karhatalmi szervezet közötti szembenállást jól jellemzi, hogy Kellner megtiltotta, hogy emberei a munkásokkal érintkezzenek, mert egy esetleges összeütközést a barátkozás rosszul befolyásolna. Február 12-én a munkások nagy népgyűlést tartottak Kellner kijelentésén felháborodva, s elhatározták, hogy a nemzetőrséget leszerelik. A gyűlés végeztével mintegy 1500 munkás a nemzetőrség laktanyája elé vonult, és ott a 40 főből álló őrséget leszerelte. A nemzetőrök nem tanúsítottak ellenállást, hanem békésen szétszéledtek.⁸⁴

Hasonlóképpen a párt és a szakszervezetek szinte már teljhatalmát bizonyítja a február 15-én a fővárosból Ózdra érkezett munkaügyi bíróság tevékenysége is.⁸⁵ A bíróság, melynek nyolc tagjából egy képviselte a tisztviselőket és hét a munkásságot, Klauder Erik finomhengerműi főmérnök, Halmay Lajos főmester és Szepsy Géza gyári tőrmester felett ítélezett, akiknek elbocsátását szigorú modoruk miatt már régóta követelték a munkások.⁸⁶ Klauder főmérnök leírásából ismerjük a tárgyalás lefolyását: „A bizottság, amelyről én azt hittem, hogy csupán bizottsági alapon tárgyalja a dolgot, döntőbíróssággá alakult, és döntése úgy szól, hogy maradásomat állásomban nem tartja helyénvalónak és más telepen való

80 Az Ózdi Kohászati Üzemek története i. m. 189.

81 Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története. h. n., Cserépfalvi, 1945. 384–385., 410.; Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. München, 1923. 160.; Hajdu T.: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. i. m. 225., 228., 246–247.; Erényi Tibor – Kende János – Varga Lajos: Fél évszázad. A szociáldemokrácia története Magyarországon 1868–1919. Bp. 1990. 298., 304.

82 Balogh Zoltán főispán-kormánybiztos 1919. február 24-i jelentése a belügyminiszternek a megye politikai hangulatáról. Források a borsodi és a miskolci munkásmozgalom történetéhez II. Szerk.: Beránné Nemes Éva – Román János. Miskolc, 1978. 107.

83 MNL BAZML IV 821. 433/1919.

84 Reggeli Hírlap, 1919. február 13.

85 A munkaügyi bíróságokat az 1918. évi IX. néptörvény állította fel, de csak 1919. február 6-án kezdték meg működésüket. Schönwald P.: A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom i. m. 295–297.

86 MNL OL K 46 II/19, TAGYOB Ózdi Vasgyár.

alkalmazásomat javasolja. Magyar úr⁸⁷ azt mondja nekem, hogy ügyem fényesen áll, de határozott fellépésemmel rontottam el a hangulatot. Lehet, hogy igaza van, de ne felejtsek el, hogy tegnap éjjel 9-től fél 1-ig várakoztattak, és amikor a tárgyalóterembe behívtak, azt láttam, ott mint vádlottat hallgatnak ki, és vádlóim közt ott vannak olyan alárendeltjeim, akik alig két hónapja kerültek elő és ott van köztük Misztrik István is, egy lezüllött, levitézlett formális gazember. Bemenetelem előtt külön figyelmeztetést kaptam, hogy erélyesen utasítsam vissza azt, ami a valóságot nem fedi – és Magyar úr szerint evvel rontottam el a dolgot”.⁸⁸ A leírások egyértelműen céloznak a munkások helyi vezetőinek megnövekedett hatalmára, mely már odáig terjedt, hogy a vállalat főtisztviselői ellen vádlóként léptek fel.

A polgári demokratikus időszak utolsó hónapjának eseményeiről nagyon kevés adattal rendelkezünk, de az egyértelmű, hogy ekkor a nagyközségben már minden hatalom a szociáldemokrata szakszervezetek kezében összpontosult, melyet elsősorban a munkások helyzetének, élet- és munkakörülményeinek javítása érdekében próbáltak kihasználni. Március 1-jén a hazatért katonák régi kívánsága teljesült, módosították az RMST Társpénztárának alapszabályát olyan értelemben, hogy a hadiszolgálatban eltöltött idő beszámítandó a nyugdíjpénztári tagság idejébe, minden utánfizetési kötelezettség nélkül.⁸⁹ Március 2-án megalakult a gyárüzemi választmánya az 1071/1919. M. E. sz. rendelet értelmében, három rendes és három póttaggal az alkalmazottak, tíz rendes és tíz póttaggal pedig a munkások részéről.⁹⁰ A létrehozott szerv jogkörébe került az üzemek munkaszervezésének ellenőrzése, a munkaviszonyokat, munkaidőt, bért, szociális és fegyelmi ügyeket érintő kérdések figyelemmel kísérése. A rendelet alapvető feladatukká tette, hogy javaslataikkal előmozdítsák a jobb és gazdaságosabb termelést.⁹¹

Ugyanezen napokban a munkások után a tisztviselők bérét is rendezték. Az RMST és az Ipari és Kereskedelmi Tisztviselők Szakszervezete megegyezése alapján az évi 5000 korona jövedelemmel rendelkezők keresetét a kereskedelmi alkalmazottaknál 120, a műszaki alkalmazottak vonatkozásában pedig 110%-kal emelték, 5–10 ezer korona jövedelem esetén pedig a fentiekhez hasonlóan 100%-os növelést irányoztak elő. A magasabb jövedelemmel rendelkezők öt fő kategóriájának jövedelmi szintjét 5%-os különbséggel 25–45%-kal emelték, s egységes elvek alapján szabályozták a munkaidőt is.⁹²

Összegezve a fentieket, Ózdon a polgári demokrácia időszakában a szakszervezetek és az MSZDP megerősödését, majd szinte kizárólagos hatalmának kiépülését tapasztalhatjuk. 1918. november elejétől december közepéig

87 A Tanácsköztársaság idején az RMST ügyeinek intézésére létesült direktórium egyik tagja volt. Az Ózdi Kohászati Üzemek története i. m. 192.

88 MNL OL Z 372. 36. cs. 122. t. 269.

89 MNL OL Z 382. 1. cs. 1. t..

90 Az ózdi Vas- és Acélgyár üzemi választmányának alakuló jegyzőkönyve. Ózdi Városi Múzeum HTD 116.80.

91 Budapesti Közlöny 1919. február 11.

92 Réti R. L.: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története i. m. 40–41.

a forradalom hatására a párt befolyása rendkívül megnövekedett Ózd életében, mivel most valódi kereteket kapott működéséhez – igaz nem hivatalosan – az ózdi nemzeti tanácsban döntő többségben lévő tagjain keresztül, elsősorban a rend fenntartása és az ellátás javítása terén tevékenykedett. De a Szociáldemokrata Párt hatalma ekkor még nem volt kizárólagos, mivel a Nemzeti Tanács elnöke a községi másodjegyző lett, tagjai között pedig gyári tisztviselők is szerepeltek. A gyár munkássága ekkor még teljes mértékben hallgatott mérsékelt vezetőire, ami az RMST-nek is megfelelt. A helyi közigazgatás is ekkor még meglehetősen szívélyes viszonyt tartott fenn a szervezett munkásság vezetőivel, mivel valójában csak a munkások soraiból létrejött polgárőrségre támaszkodhatott a közrend fenntartásában.

December második felétől 1919. január közepéig a mind súlyosabbá váló életviszonyok miatt Ózd a zavargások fészke lett, amit fokozott az elsősorban az MSZDP ellen irányuló kommunista izgatás. Már a szakszervezetek sem tudták irányítani tagjaikat, a közigazgatás és az RMST a súlyos helyzet közepette szinte tehetetlen volt, a munkásokkal szemben az országosan újjászerveződő nemzetőrséget próbálták erős, ütőképes, a polgári érdekeket eredményesen védő szervezetté kiépíteni.

Január közepétől február 10-ig azonban az MSZDP-nek sikerült Ózdon felülemelkednie a mélypontra és tovább erősíteni befolyását a nagyközség életében, elsősorban a nagyarányú bérrendezések következtében, melyhez nyilván hozzájárult az MSZDP kormányzati szerepének növekedése is. Igaz, a bérrendezések kicsikarásában valójában nem volt szerepe, hiszen ekkor már a szakszervezetek elvesztették ellenőrzésüket az utcára vonuló munkásaik felett, de a tárgyalásokat természetesen a szakszervezetek vezetői folytatták a vállalattal, s az itt elért sikereket használták ki befolyásuk visszaállítására. A hatalom kiépítésének másik fontos állomása volt február 10-én a vállalati vezetést és a közigazgatási hatóságokat kiszolgáló nemzetőrség lefegyverzése. A helyi közigazgatás szerepe így visszaszorult a szűken vett adminisztratív munkára, csakúgy, mint az RMST korábban munkásai minden rezdülését meghatározó hatalma a termelés irányítására, ugyanis a vállalati vezetés megfelelő karhatalom nélkül nem érvényesíthette akaratát. Mindennek következtében az elkövetkező hetekben a Tanácsköztársaság létrejöttéig a község életében a döntő hatalmat már kizárólag a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek jelentették.